

kuinka ortodoksista kirkkoa käytettiin tsaarinvaltapolitiikan välineenä 1800-luvun Puolaa venäläistettäessä. Ulkomaisten lähetystyöntekijöiden virta Neuvostoliiton kaaduttua on johtanut kirkon jälleen pelokkaana torjumaan ”kanoniselle alueelle” tehtyä proselytismia. Suomalaisten Missio Volga 1992 mainitaan esimerkkinä evankelisaatiosta, mutta sillä oli todennäköisesti enemmän sormenpääntunmaa kuin monilla muilla.

Sveitsiläisteologit Rudolf von Sinner ja Daniel Frei kertovat helluntaikirkkojen tilanteesta ja uskonnollisesta mobiliteetista Latinalaisessa Amerikassa. Kääntymys helluntaikirkkoon tuo tiukkoja normeja, mutta yksilölle kääntymys on silti (voittopuolisesti) myönteinen tapahtuma. Myös kääntymisen islamiin tai meneminen luostariin, kun ne ovat yksilön oma ratkaisu, ovat positiivisen uskonnonvapauden toteuttamista, vapautta ”johonkin”.

Teoksen monet muut artikkelit perehtyvät kiinalaisen, nigerialaisen, kamerunilaisen, malesialaisen, indonesialaisen ja pakistanilaisen uskontomaailman kääntymistilanteisiin. Niitä on tässä mahdotonta yksityiskohtaisesti esitellä. Välillä lukijalle tulee tunne siitä, että kuvan yksi reuna peittää toisen. Aasiassa multiple belonging on mahdollista ja kiinalainen ”heterotopia” merkitsee, että kristinuskon on assimiloitava ainakin joitakin piirteitä valtakulttuurista ja alistuttava muutenkin valtaeliittiin. Uskontojen yhdistely ei ole kuitenkaan aina mahdollista. Roomalaiskatolinen kirkko edellyttää virallisesti, että eikatolisen kristityn kanssa avioituvaa pyytää dispensssia ja sitoutuu kasvatamaan lapset katoliseen uskoon. Käytännössä ei ole kuitenkaan valtiollista pakotetta, jotta kanoninen pykälä toteutuisi. Toisin on islamilaisessa maailmassa, jossa vaimon ja lasten on seurattava (muslimi)miehen uskontoa.

Juridinen osuus on mielenkiintoinen myös Suomea ajatellen.

Münchenin katolisen hiippakunnan lakimies René Löffler pohtii kirkosta eroamista, joka on noussut kanonis-juridiseksi ongelmaksi. Löffler itse lainaa sivun pituisessa alaviitteessä Benedictus XVI:ta ja problematisoi yhdessä muiden juristien (Zapp, Lüdecke) kanssa, voiko kirkkolaitoksesta eroaminen olla myös ero kirkon hengellisestä yhteydestä. Voiko siis käytännössä olla kirkon ”kirjoissa”, mutta jättää verot maksamatta? Kanonisen oikeuden mukaan kaikki kastetut kuuluvat kirkon hengelliseen yhteyteen, mutta kirkon jäsenen tulisi myös tukea kirkon taloutta. Vatikaanin II konsiili esitti, ettei näkyvän Rooman kirkon ja näkymättömän Kristuksen kirkon välillä ole tiukkaa identiteettiä (*est*) vaan tiukinnanvaraisempi yhteys (*subsistit*). Tämäkin suhteellistaa kirkosta eroamisen pelkäksi kirkkolaitoksesta eroamiseksi (Körperschaftsaustritt). Löfflerin artikkeli tuntuu saivartelulta vakavan kysymyksen äärellä: miksi yli 200 000 henkeä vuodessa eroaa Saksan historiallisista kirkkoista? Kirkon näkökulmasta kysymys on siitä, tuleeko heille tarjota kirkollisia palveluja kuten viimeinen voitelu ja kirkollinen hautaan siunaaminen. Asiaa tuskin edistää se, että baijerilainen kirkkojuristi tykittää omaa piispainkokousta: onko artikkeli tutkimusta vai kirkkopoliittikkaa? Paavin baijerilaisuuden varaan ei voi enää muutenkaan rakentaa.

Kirjan lopussa on saksaksi ja englanniksi Lienemannien esittämät kolme lähtökohtaa uskontojen vuorovaikutukselle. Ne ovat: 1. empiirinen lähtökohta (uskontoja on faktisesti olemassa, sanoivat ateistit mitä tahansa), 2. juridis-normatiivinen lähtökohta (oikeusvaltiot eivät voi suosia yhtä uskontoa muiden kustannuksella) ja 3. uskonnollis-normatiivinen lähtökohta (toisten uskonyhteisöjen kanssa on pyrittävä rauhanomaiseen rinnakkaiseen eloon). Uskonnon levittäjä koskee puolestaan missiologinen etiikka. Entistä uskontoa ei saa kohtuuttomasti arvostella. Avustustyö tai mahdollisuus

koulunkäyntiin ei saa muodostua kääntymyksen houkuttimeksi. Uskonnollisen julistustyön kohdalla ei tule sortua ylilyönteihin muttei myöskään ylivarovaisuuteen.

Teos ”uskonnolliset rajanylitykset” saisi tarjota enemmän punaista lankaa. Raskaan opuksen rinnalla pokkarikoon *Conversion of a Continent* (Steinenga & Cleary (ed.), 2007) kertoo, että selkeys ja kompaktius on myös mahdollista – Frei ei sattumalta viittaa kyseiseen kirjaan. Tässä kirjassa jo terminologiset lähtökohdat ovat jo kirjoittajalla omanlaisensa. Puuttuvaa yhtenäisyyttä on osin luotu ristiviitteillä. Konversio voi olla aikakaudesta ja maanosasta riippuen nopeaa tai hidasta, yksilöllistä tai yhteisöllistä. Ehkä tämän moni-ilmeisyyden osoittaminen onkin kirjan saavutus? Professori Klaus Koschorken toimittama teossarjaa ei tilata Suomen kirjastoihin, mutta missiologien kannattaisi seurata sen kulkua.

JUKKA RAUNU
TEOL. TRI, VANTAA

DAVID I. KERTZER
**The Pope and Mussolini:
The Secret History of Pius XI
and the Rise of Fascism
in Europe. Oxford: Oxford
University Press, 2014.
549 s.**

Yhdysvaltalaisen sosiaalishistorioitsijan David I. Kertzerin teos on kertomus kahden voimakkaan persoonan rinnakkainelosta 1920–1930-lukujen Roomassa. Achille Ratti ja Benito Mussolini nousivat kumpikin omalle valtaistuimelleen samana vuonna 1922, Mussolini Italian pääministeriksi ja Ratti paaviksi nimellä Pius XI. Paavi kuoli luonnollisen kuoleman alkuvuodesta 1939, kun taas Mussolini kuoli kommunistipartisanien luoteihin aivan sodan lopulla.

Kertzer on käyttänyt laajasti paitasi kirkollisia arkistoja (Uskonopin

kongregaation arkisto, Vatikaanin salainen arkisto, jesuiittojen arkisto) myös italialaisia ja ranskalaisia valtiollisia arkistoja. Italialaisten turvallisuuselinten tiedonantajien raportit Vatikaanista ovat tarjonneet Kertzerille raadollisuudessaan erityisen mielenkiintoista aineista. Pappien ja alaikäisten poikien seksuaaliset suhteet eivät tämänkään aineiston perusteella ole vain nykyajan ilmiö.

Kirkollinen aihepiiri ei ole Kertzerille millään muotoa uusi; hän on edellisissä kirjoissaan käsitellyt 1800-luvun ja 1900-luvun alun katolisuutta erityisesti Italiassa. Katolinen juutalaisvastaisuus on kuulunut hänen erityiskiinnostuksiinsa. Aiemman tutkimuksen käytössä Kertzer näyttää olleen hieman valikoiva. Kirjallisuusluettelosta ei löydy esimerkiksi 1930–1940-lukujen Pyhää istuinta ja italialaista katolisuutta tutkineen Susan Zuccottin teoksia. Kertzer on kirjoittajana varsin sujuva, ja hänellä on silmää herkullisille anekdooteille.

Kertzer on kuvannut valaisevasti ja tarkasti Pyhän istuimen ja Mussolinin itsensä sekä hänen hallintonsa välistä vuorovaikutusta. Hän näyttää, kuinka Pyhällä istuimella oli merkittävä rooli fasistien valtaannousun mahdollistajana ja vallassa säilyttäjänä. Italian katolisesta papistosta nousi vain vähän kritiikkiä fasistihallintoa kohtaan. Kertzer korostaa, että myöhemmin katolinen kirkko on pyrkinyt esittämään kirkon ennemminkin fasistien vastustajana, kun tilanne todellisuudessa oli päinvastainen.

Kaikkein tärkeimpänä tuloksenaan Kertzer pitää sitä, että hän osoittaa Pyhän istuimen tehneen salaisen sopimuksen Mussolinin kanssa. Sopimus koski sitä, että kirkko pidättäytyisi arvostelemasta Italian vuoden 1938 rotulakeja, jos maan katolisia järjestöjä siitä hyvästä kohdeltaisiin paremmin. Kertzerin mukaan tämä tosiasia on Italiassa laajalti tuntematon ja luultavasti vaikea hyväksyä.

Kirkon suhde juutalaisiin on Kertzerille tutkijana tuttu asia hänen ai-

emmista tutkimuksistaan. Hän on aiemmin muun muassa osoittanut kuinka lähellä varsinaista "rodullista" antisemitismiä kirkon harjoittama uskonnollinen juutalaisvastaisuus oli. Fasistihallinnon aikana ei juuri parannusta ollut näkyvissä, vaan kirkon taholta tuli fasisteille jopa käyttökelpoisia perusteita juutalaisten sortamiseksi. Jos kirkon piirissä 1920-luvulla olikin eräitä tahoja, jotka olisivat halunneet muutosta asenteisiin, heidän julkinen toimintansa ei saanut jatkua pitkään.

Mitä tulee niin kutsuttuun Pius XI:n salaiseen ensyklikaan, jota hän valmisteli ennen kuolemaansa ja joka kenties olisi ollut käännekohta suhteessa juutalaisiin, Kertzer näyttää, että varsinkin jesuiittatahot pyrkivät vahvasti vesittämään sitä sen valmisteluvaiheessa. Kun Pius oli kuollut, kaikki ensyklikaa koskeva aineisto hävitettiin, eikä seuraajalla, Pius XII:lla, ollut aikomustakaan jatkaa edeltäjänsä työtä.

Mussolinin ja paavin välillä tieto liikkui tiettyjen välimiesten kautta. Heistä suurin rooli oli jesuiitta Pietro Tacchi Venturilla, jolle ovi Mussolinin puheille oli lähes aina avoin. Tämän "välimiesmenettelyn" Kertzer on kuvannut erityisen hyvin. Italian kuningas Viktor Emanuel III oli muodollisesti Italian hallitsija mutta todellisuudessa enemmänkin tahdon, arka ja koominenkin sivuhahmo. Häneltä oli turha toivoa moraalista tukea millekään tärkeälle kannanotolle.

Mussolini ja paavi hyötyivät toisistaan, ja kummallekin oli tärkeää yhtäältä säilyttää arvostus toisen silmissä mutta toisaalta myös yrittää saada toisesta henkinen yliote. Suhteessa oli paljon ennakkoluuloja, pikkumaisuutta ja turhamaisuutta, mutta se myös toimi yllättävän hyvin. Pius XI oli Mussolinin noustessa valtaan vielä "Vatikaanin vanki", mutta jo seitsemän vuoden kuluttua, 1929, hän vapautui tuosta tyrmästä Pyhän istuimen ja Italian valtion solmittua niin sanotut lateraanisopimukset, jotka normalisoivat suhteet

ja jotka olivat Pyhälle istuimelle varsin edulliset. Mussolinille asia taas merkitsi entistä suurempaa arvonnousua Italian ja koko maailman katolilaisten silmissä. Tämä oli varmasti paavin ja Mussolinin suhteen "siuna-tuin" hedelmä.

Paavi käytti luottamuksellista suhdettaan Mussoliniin hyväksi, kun hän halusi, että tietyt moraalille tai katoliselle uskolle vaaralliset ilmiöt pidettäisiin kurissa. Näitä olivat esimerkiksi naisten liian paljon pintaa paljastava pukeutuminen, julkinen naisvoimistelu ja protestanttien lähetystyö.

Kertzerin kirjassa on havaittavissa myös ripaus moraalista närkästyistä. Hänen mielestään ei selvästikään ole riittäviä perusteita Pius XII:n eli Eugenio Pacellin kanonisaatiolle. Pius XI:n aikana Pacelli oli merkittävässä Pyhän istuimen diplomaatti-tehtävissä ja sittemmin 1930-luvulla kardinaalivaltiosihteerinä. Kertzerin tutkimusten perusteella Pacellilla ei ollut halua puolustaa juutalaisia Italian rotulainsäädännön tiukentue-sa. Hänen tavoitteenaan oli ennen muuta pitää suhteet Mussoliniin hyvinä ja olla turhaan keikuttamatta venettä. Tämä on Kertzerin mukaan raskauttava näkökulma, kun arvioidaan Pius XII:n toimintaa sodan aikana.

MIKKO KETOLA
DOS., HELSINKI

KLAUS MERTES
**Verlorens Vertrauen:
Katholisch Sein in der
Krise. Freiburg im Breisgau:
Herder 2013. 222 s.**

Saksalainen jesuiitta Klaus Mertes rikkoi tammikuussa 2010 hiljaisuuden. Hän lähetti Berliinissä 1970- ja 1980-luvuilla jesuiittojen koulua käyneille kirjeen, jossa ilmaisi halunsa kuulla heitä, jotka ovat joutuneet koulussaan väkivallan tai hy-